

207382 – آیا دیدن هلال به هنگام روز را می‌توان برای فرا رسیدن یا پایان ماه قمری معتبر دانست؟

سوال

یامبر مصطفی - صلی الله علیه وسلم - می‌فرماید: تا هلال را ندیده‌اید روزه نگیرید و تا هلال [سوال] را ندیده‌اید افطار نکنید، پس اگر از شما پنهان ماند آن را تقدیر کنید (یعنی سی روز حساب کنید) اما ایشان وقت دیدن ماه را مشخص نکرده. شاید بتوان فهمید که در دوران ایشان - صلی الله علیه وسلم - جستجوی هلال پس از غروب خورشید بوده، زیرا تنها راه حل است و معنای حدیث چنین فهمیده می‌شود، اما در دوران ما و با ابزار جدید شاید چند ثانیه پس از تولد هلال بتوان آن را دید و این همان چیزی است که در پاریس اتفاق افتاد و هلال در صبح روز دوشنبه ۲۹ شعبان به آسانی دیده شد: (http://legault.perso.sfr.fr/new_moon_2013july8.html) علاوه بر این تصویر ماه در ساعت ۶ و ۸ دقیقه بعد از ظهر به وقت محلی در قاره‌ی آمریکا برداشته شد: (<http://www.makkahcalendar.org/en/photoGallery.php>) سوال من این است: فقهای این دوران بر چه اساسی جستجوی هلال را پس از غروب خورشید و نه پیش از آن می‌دانند؟ با علم به اینکه حدیث پیامبر - صلی الله علیه وسلم - رویت را به غروب مقید نکرده است؟

خلاصه‌ی پاسخ

خلاصه اینکه:

رویتی که شرعا معتبر است و روزه یا فطر بر آن مترتب می‌گردد، دیدن هلال پس از غروب خورشید است، اما بر رویت هلال به هنگام روز هیچ حکمی مترتب نمی‌شود.

والله اعلم

پاسخ مفصل

الحمد لله.

اولا:

خداوند متعال ماه را نشانه‌ی شب قرار داده و بنابراین فرمانروایی و ظهور شب به واسطه‌ی ماه است. الله متعال می‌فرماید:

وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَاتَيْنِ فَمَحَوْنَا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِّتَبْتَغُوا فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ وَكُلُّ شَيْءٍ فَصَلَّنَاهُ تَفْصِيلًا [اسراء: ۱۲]

(و شب و روز را دو نشانه قرار دادیم؛ نشانه‌ی شب را تیره‌گون و نشانه‌ی روز را روشنی‌بخش گردانیدیم تا [در آن] فضلی از پروردگارتان بجویید و تا شماره‌ی سال‌ها و حساب را بدانید و هر چیزی را به روشنی باز نمودیم).

ابن کثیر - رحمه الله - می‌گوید: «برای شب نشانه‌ای قرار داده که با آن شناخته می‌شود و آن تاریکی و آشکار شدن ماه در آن است، و برای روز نشانه‌ای گذاشته که نور و ظهور خورشید روشن‌گر در آن است، و میان روشنایی ماه و برهان خورشید تفاوت گذارده تا از یکدیگر قابل بازشناسی باشند، چنانکه الله متعال می‌فرماید:

هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ مَا خَلَقَ اللَّهُ ذَلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ [يونس: ۵]

(اوست کسی که خورشید را روشنایی بخشید و ماه را تابان کرد و برای آن منزل‌هایی معین کرد تا شماره‌ی سال‌ها و حساب را بدانید). تفسیر ابن کثیر (۵۰ / ۵).

بنابراین همه‌ی احکام متعلق به ماه بر اساس رویت شبانه است نه در روز.

ابوالحسنات لکنوی می‌گوید: بنابراین ماه نشانه‌ی شب است نه نشانه‌ی روز، پس دیدن آن در روز هیچ اعتباری ندارد، و اینکه ماه گاه‌شماری برای مردم و مواسم حج و روزه و دیگر مواسم و شناخت تعداد سال‌ها و حساب و دیگر امور است، برای وقتی است که ماه در شب دیده شود نه در وقت دیگر (الفلک الدوار فی رؤیة الهلال بالنهار / ۱۸).

برای همین فقها بر این اتفاق دارند که اگر ماه گرفتگی به هنگام روز رخ دهد (یعنی ماه در هنگام روز گرفته شود) نماز خسوف خوانده نمی‌شود زیرا در هنگام بروز ماه نبوده است. امام نووی - رحمه الله - می‌گوید: اگر خسوف ماه پس از طلوع خورشید آغاز شود، بی هیچ خلاقی [در میان مذاهب] نماز [خسوف] برپا نمی‌شود (المجموع شرح المذهب ۵ / ۵۴).

ثانیا:

عموم علما - و از جمله رای معتمد در میان مذاهب چهارگانه - بر این نظر هستند که هیچ حکمی بر دیدن هلال ماه به هنگام روز مترتب نمی‌گردد، و اگر روزه‌دار در هنگام روز سی‌ام رمضان [پیش از غروب] هلال را ببیند به روزه‌اش ادامه می‌دهد و افطار نمی‌کند، همینطور شخصی که روزه نیست اگر در روز سی‌ام شعبان [پیش از غروب] هلال را ببیند امساک یا قضای آن روز برای وی لازم نیست چرا که دیدن هلال به هنگام روز معتبر نیست بلکه معتبر فقط دیدن هلال پس از غروب خورشید است.

در مصنف ابن ابی شیبیه (۶۷ / ۳) با سند صحیح از ابی وائل آمده که گفت: «در حالی که در **خانقین** بودیم نامه‌ی عمر رسید که در آن آمده بود: هلال‌ها برخی از برخی دیگر بزرگترند، پس اگر هلال را به هنگام روز دیدید افطار نکنید تا آنکه دو مرد مسلمان شهادت دهند که آن را روز گذشته دیده‌اند».

همینطور بیهقی با سند صحیح از سالم بن عبدالله بن عمر روایت کرده که گفت: گروهی از مردم هلال فطر را به هنگام روز دیدند، اما عبدالله بن عمر رضی الله عنهما روزه‌اش را تا شب کامل کرد و گفت: نه، تا آنکه همانطور در شب دیده شود سنن بیهقی (۴۳۵ / ۲).

در الفتاوی الهندیة (۱۹۷ / ۱) آمده است: اگر هلال را پیش از زوال [خورشید] یا پس از آن ببینند، نه بر اساس آن روزه می‌گیرند و نه افطار می‌کنند.

ابواسحاق شیرازی - رحمه الله - می‌گوید: روزه و فطر تنها وابسته به چیزی است که پس از غروب دیده می‌شود المذهب (۳ / ۳۳).

شمس الدین الرملى - رحمه الله - می‌گوید: اما اگر ماه در روز ۲۹ دیده شود اما شب دیده نشود کسی نگفته که بر رویت آن اثری مترتب خواهد شد، بنابراین واضح است که دیدن هلال به هنگام روز تأثیری [شرعی] ندارد فتاوی الرملى (۷۸ / ۲).

در کشاف القناع (۳۰۳ / ۲) آمده است: رویت هلال به هنگام روز تأثیری ندارد، و بلکه رویت پس از غروب به حساب می‌آید.

لکنوی می‌گوید: ائمه‌ی اربعه بر این تصریح کرده‌اند که بر اساس قول صحیح دیدن هلال به هنگام روز به حساب معتبر نیست، بلکه معتبر، دیدن آن به هنگام شب است الفلک الدوار (۱۹).

احادیثی که روزه و افطار را به دیدن هلال وابسته دانسته منظور آن دیدن هلال به هنگام شب است، نه روز. صدیق حسن خان می‌گوید: «رویتی که شارع در این نص که با دیدنش روزه بگیرد معتبرش دانسته دیدن شبانه است نه روزانه که

اعتباری ندارد. فرقی نمی‌کند این دیدن پیش از زوال یا پس از زوال باشد، و کسی که خلاف این را ادعا کند از شناخت مقاصد شرعی بسیار دور است» الروضة الندية (۱۱ / ۲).

ابوالحسنات لکنوی - رحمه الله - می‌گوید: «برخی از آنان بر اساس حدیث **با دیدنش فطر کنید** گمان کرده‌اند که صرف رویت هلال موجب وارد شدن فطر است، و تفاوتی میان شب و روز قائل نشده‌اند، غافل از آنکه منظور از رویت در احادیث، رویت عادی یعنی دیدن در هنگام شب است نه روز» الفلک الدوار (۹).

شیخ ابن عثیمین - رحمه الله - می‌گوید: **وارد شدن ماه [جدید] تنها هنگامی است که هلال پس از غروب خورشید و متاخر از آن دیده شود** مجموع فتاوی و رسائل ابن عثیمین (۳۰۱ / ۱۶).

ثالثاً:

در کلام بسیاری از فقها آمده که هلال اگر به هنگام روز دیده شود تابع شب آینده است نه شب گذشته، هر چند این تاثیر بر اعتبار رویت هلال در روز ندارد، زیرا منظور آنان از این سخن رویتی است که در روز سی‌ام شعبان یا سی‌ام رمضان باشد و بنابراین حکم بر این کرده‌اند که این رویت برای شب آینده است، زیرا ماه با گذشت سی روز کامل شده‌اند. یعنی سخن آنان نوعی خبر از واقع است نه اینکه بر دیدن روزانه‌ی هلال حکمی مترتب شود.

امام نووی - رحمه الله - در پاسخ به کسانی که رویت روزانه‌ی هلال را مربوط به شب گذشته می‌دانند، مانند قاضی ابویوسف - رحمه الله - می‌گوید: **اگر هلال را در روز دیدند، این [هلال] مربوط به شب بعد است، تفاوتی ندارد این دیدن پیش از زوال [خورشید] باشد یا پس از زوال. این مذهب ماست و اختلافی در آن نیست و ابوحنیفه و مالک و محمد [شیبانی] نیز بر همین رای هستند** المجموع (۲۷۹ / ۶). ابن قدامه نیز در **المغنی** (۱۷۳ / ۳) چنین گفته است.

قلیوبی می‌گوید: **رویت هلال در روز هیچ اثری [از نظر شرعی] ندارد، یعنی نه به عنوان شب قبل حساب می‌شود که افطار کند، و نه به عنوان هلال شب بعد به حساب می‌آید که مثلاً به عنوان ورود رمضان به حساب آید. اما کسی که آن را به عنوان هلال شب بعد به شمار بیاورد سخنش درباره‌ی رویت شب سی‌ام صحیح است، هرچند اثری ندارد زیرا سی روز کامل شده است، به خلاف روز بیست و نهم که - آنطور که برخی دچار وهم شده‌اند - به جای دیدن هلال پس از غروب برای روز بعد حساب نمی‌شود** حاشیه‌ی قلیوبی بر کنز الراغبین (۶۵ / ۲).

ابن عابدین می‌گوید: «و اینکه این هلال برای شب آینده است نیز به خاطر دیدن آن در روز نیست، زیرا نزد آن دو [یعنی ابوحنیفه و محمد بن حسن] دیدن آن در روز معتبر نیست بلکه به خاطر کامل شدن مدت [سی روز] است؛ زیرا اختلاف

چنانکه در **البدائع و الفتح** به آن تصریح شده درباره‌ی دیدن هلال در روز شک یعنی روز سی‌ام شعبان یا رمضان است. بنابراین اگر روز جمعه‌ی مورد نظر روز سی‌ام ماه بود و هلال به هنگام روز دیده شد، نزد ابویوسف آن روز، روز اول ماه است، و نزد دو امام دیگر [یعنی ابوحنیفه و محمد بن حسن] این رویت اعتبار ندارد و شنبه روز اول ماه است، چه این رویت باشد چه نباشد، زیرا ممکن نیست ماه از سی روز بیشتر شود، و این رویت [عملاً] فایده‌ای ندارد. بنابراین این سخن آنان که این هلال [که در روز دیده شده] برای شب بعد است صرفاً یک بیان حال و مخالفت با قولی است که آن را مربوط به شب گذشته می‌داند. در این صورت هیچ منافاتی میان این سخن آن‌ها که این هلال بر شب بعد است و اینکه این هلال معتبر نیست، وجود ندارد و اختلاف درباره‌ی روز شک یعنی روز سی‌ام ماه است، زیرا رویت روز بیست و نهم را کسی برای شب گذشته ندانسته تا بر اساس آن ماه بیست و هشت روز نشود، چنانکه برخی از محققان به آن تصریح کرده‌اند» حاشیه‌ی ابن عابدین (۲/ ۳۹۲).

شیخ ابن عثیمین در توضیح سخن حجاوی **اگر در روز دیده شود برای شب آینده است** می‌گوید: **ضمیر اینجا به هلال برمی‌گردد و مولف نخواست که حکم کند این هلال برای شب بعد است، بلکه صرفاً خواسته سخن کسانی که آن را مربوط به شب قبل می‌دانند نفی کند، زیرا برخی از علما گفته‌اند اگر هلال به هنگام روز و پیش از غروب خورشید دیده شود مربوط به شب قبل گذشته است، و بر این اساس مردم را ملزم به امساک می‌کردند. برخی از علما نیز میان دیدن هلال پیش از زوال یا پس از آن تفاوت قائل شده‌اند، اما صحیح این است که این هلال مربوط به شب گذشته نیست الشرح الممتع (۶/ ۳۰۷).**